

ՔԱՐԵ ԱՆՈՓՆԵՐ ԵՎ ԱՅԼ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ

Քարե անոթներից ուշագրավը կապտականաչավուն օձաքարից պատրաստված ոչ խորը զարդատուփն է՝ դեպի հատակ կլորավուն անցումով և հորիզոնական պսակով (ողորկ մակերեսով, մասամբ թերի է, բարձր.՝ 4սմ, երկ.՝ 12սմ, լայն.՝ 6սմ): Ցածր ոտքը տակից փորած է, երևում են սուր գործիքի հետքերը (առլ.XI,3): Հայաստանի անտիկ շրջանի հուշարձաններից՝ Գեղադիր, Արմավիր, Գառնի, Հացավան, Արտաշատ, Լեռնային Ղարաբաղ, հայտնաբերվել են կապտականաչավուն, մոխրագույն կամ թուխ գույնի պորֆիրիտե և օձաքարե սկահակներ ու դրանց մասեր,⁴⁰⁵ ոտքերի տարբեր բարձրությանի ու պսակների ձևերով: Վերաբերում են մ.թ.ա. IV-ի դարերին և համարվում տեղական արտադրանք: Հայաստանում քարե անոթների պատրաստումն ու օգտագործումը գալիս են դեռևս III-II հազարամյակից: Հատկապես մեծ տարածում է ստանում ուրարտական շրջանում:⁴⁰⁶ Դրանք բազալտե մեծ անոթներ են, մարմարե տարբեր երանգների սկահակներ, զարդատուփեր: Ուշագրավ են Կարմիր բլուրում և Թոփրախ կայեում հայտնաբերված, գեղեցիկ մշակումով, լեզվածև առևակիսներով, հարդարված քանդակազարդ, ստեառիտե և կարմիր պորֆիրիտե զարդատուփերը: Ունեն դեպի հատակի նեղացող գնդաձև իրան և օղակավոր ելուստով նստուկներ (տրամ.՝ 6-8սմ), պսակի եզրին գամով ամիացած հորիզոնական շարժական կափարիչներ:⁴⁰⁷ Մարմարե սկահակների հիանալի նմուշներ են գտնվել Արտաշատի արևելյան հատվածում՝ քաղաքից դուրս ընկած ուրարտական առանձնատան ավերակներում, Մեծամորում, որոնք լավ կոկած և փայլեցված են: Քարե անոթները լայն տարածում ունեին Աքեմենյան Պարսկաստանում:⁴⁰⁸ Հայաստանում հայտնաբերված սկահակներն իրենց զուգահեռներն ունեն Պերսեպոլիսի քարե անոթների հավաքածուներում, որտեղ կան նաև քառանկյուն անոթներ (մ.թ.ա.V-IVդդ.): Հայաստանում մ.թ.ա. V-IVդդ. քարե սկահակները սակավ հանդիպողներից են, բայց դրանք լայն տարածում են ստանում հատկապես ուշ հելլենիստական շրջանում: Արտաշատում և Արմավիրում քարե անոթներ հանդիպում են համատարած մ.թ.ա. II-IIIդդ.,⁴⁰⁹ երբեմն էլ մ.թ. I-II դդ. շերտերում: Քարե անոթների առկայությունը դամբարաններում (Արտաշատ, Գառնի, Հացավան, Սևան, Մալիշկա, Գեղադիր, Սիսիան) և բնակելի տներում թույլ է տալիս ասել, որ դրանք

⁴⁰⁵ Ժ.Դ.Խաչատրյան, Հնագիտական հայտնագործություններ Գեղադիրում, էջ 84-87:

⁴⁰⁶ Ե.Ե.Սուտրոբեկով, Искusstvo Урарту, с. 102-103, рис. 66-68.

⁴⁰⁷ Նույն տեղում:

⁴⁰⁸ E.F.Schmidt, Persepolis, II, Chicago, 1957, pl. 53, 2, 63, 1.

⁴⁰⁹ Ժ.Դ.Խաչատրյան, Ա.Գ.Կանեցյան, Արտաշատի VIII քրի շերտագրությունը, ՀՍՍՀ ԳԱ, ԼՀԳ, 1974, № 9, էջ 79:

Ժ.Դ.Խաչատրյան, Արտաշատի VII քրի 1973-1975թթ. պեղումների արդյունքները, ԼՀԳ, 1978, № 8, էջ 65:

Ժ.Դ.Խաչատրյան, Հնագիտական հայտնագործություններ Գեղադիրում, էջ 84-87, նկ. 2-3:

օգտագործվել են նաև պաշտամունքային արարողությունների ժամանակ: Դրվել են պաշտամունքային անկյուններում: Այդ են փաստում Այ Խանումի տաճարում հայտնաբերված գրանիտե ոչ խորը թասերը, որոնք թեև շրջանաձև են, բայց Աիսիանի անոթի նման ցածր ուտքեր ունեն և հորիզոնական կտրած պսակներ:⁴¹⁰ Քառանկյուն անոթներ, զարդատուփեր և կափարիչներ են գտնվել Արմավիրում, Արտաշատում, Եղեգնաձորի Մալիշկա գյուղում պատահաբար բացված դամբարանում (երկ.՝ 10.6սմ, լայն.՝ 5.2սմ, հաստ.՝ 0.8սմ): Վերջինս տափակ կափարիչ է, վրան՝ շփումից առաջացած ձվաձև փոսիկ (ՊՊԹ. 26031): Կապտավուն օձաքերերով մշակած բարակապատ կափարիչի մի կես էլ գտնվել է Արմավիրում: Այն ունի թեք կտրած եզրեր, մի կողմի վրա անցք՝ զարդատուփին ագուցելու, հորիզոնական պտտվելու համար:

Հետաքրքիր կերտվածք ունի Արտաշատի B համալիրում հայտնաբերված թուխ պորֆիրիտե քառակուսի զարդատուփը (աղ. XI, 4) (չափերը՝ 6x6սմ, ընդհանր.՝ 2սմ), հարթ շուրթով: Ներքուստ եզրին ունի կլորավուն ելուստ, մեջք՝ անցք՝ հորիզոնական շարժվող կափարիչն ագուցելու համար: Մակերեսը ներսից և դրսից ողորկ է: Ճիշտ նման մի զարդատուփ, բայց սպիտակ կավճաքարից, հայտնի է Լինգեչաուրի կարասային թաղումից: Կափարիչն ամրացնելու անցք չունի: Հեղինակին տուփի նշանակությունը (ինչ լինելը) հայտնի չէ:⁴¹¹

Բազմատեսակ քարերի երկիր Հայաստանում քարագործությունը կամ քարամշակությունը զարգացել է վաղագույն ժամանակներից: Քարամշակության մեջ ևս աշխատանքի օժանդակում կատարվել է շատ վաղ ժամանակներից, Ուրարտուից ոչ ուշ: Քարտաշները օրավուր մեծ պահանջարկ վայելող շինարարության համար քարեր էին մշակում, իսկ քարե կենցաղային իրեր, կիրառական արվեստի տարրեր, առարկաներ պատրաստող վարպետների խումբն առանձին էի: Տեղարնիկ վարպետներն օգտագործել են բոլոր այն քարատեսակները, որոնք եղել են տվյալ տարածքում: Հայաստանում հայտնաբերված քարե սկահակները, զարդատուփերը, տարրեր չափերի թասեր ու գավուսներ պատրաստվել են տեղում, տեղական հումքից:

Աիսիանի դամբարանում քարե առարկաները չորսն են: Դրանցից երկուսը գնդեր են, մեկը՝ պորֆիրիտից (տրամ.՝ 5.2սմ, քաշը՝ 117.9գ), մյուսը՝ սպիտակ քարից (տրամ.՝ 2.6սմ): Գնդաձև քարերը սովորաբար խորհրդանշում են երկրագունդը: Երրորդը սպիտակ քարի քառանկյուն իր է, մի կողմում՝ երկթեք կտրած (երկ.՝ 8սմ, ընդհանր.՝ 2.8սմ, լայն.՝ 2.6սմ): Այն մի ծայրում կախելու համար ունի հատուկ անցք: Առարկան բոլոր կողմերից մտշված է, հնարավոր է՝ գործածվել է իրեն սրաքար: Չորրորդը կարծր քարե անիվ է՝ կենտրոնում անցք (տրամ.՝ 3.6սմ, լայն.՝ 0.8սմ):

⁴¹⁰ *Henni-Paul Francfort*, Foulles d' Ai Khanoum, III, Le Sanctuaire du Temple a niches indentées, 2, Les trouvailles, p. 21, pl. 12, № 2, 6, 10, 12-15, pl. 13, № 10, pl. IX, № 10.

⁴¹¹ *С.М.Казиев*, Археологические раскопки в Мингечауре, Альбом кувшинных погребениі, Баку, 1960, с. 24, табл. XVIII, рис. 6.